

"יהני" במטבעות של אלכסנדר ינאי*

מאת
דניאל ליבל

במאמרו של מר א' קינדרל "לגולוי המטבעות של אלכסנדר ינאי" ("ידיעות", חט"ג, א-ב) הובאו שירוי כתובות בכתב עברי מרובע מארבע-עשרה מטבעות, שיש להנימן שטבען אלכסנדר ינאי. לדעת המחבר צרך לשער, שהכוונה בכתבאות האלה היהת "לחירות כמה אחרות עבריות", כדי לשווות למטבעות צביוון היהודי, כמשקל נגדי לכתבות היונניות שבעדן השני, ותו לא.

קינדרל מסתמך על מה שהוא מציין כ"כתבות בכתב דמיוני", "שהן נטולות תוכן בדרך כלל" והוא רגילות בטיפוס זה של מטבעות אלכסנדר ינאי. מדבריו משתמע מעין ויתור מלכתחילה על פיענוח רובן של הכתובות שהביאן לפניו.

ויתור זה, לדעתו, אינו מודך. עצם העובדה, שבשש כתבאות מבין הארבע-עשרה מכוננים הרדידים לשם "יונתן" — (1-2) יונת[ן], (3) תנ[ג], (4) יונ[ג], (5) יונ[ג] — דיה להוכחה, שהטובע התכוון לא רק למגן "צביוון היהודי כמשקל נגדי", אלא לכתבות של ממש. דומני, שכן הדבר גם בשאר המטבעות, ועל כל פנים ראוי לנסתה בפיענוחן.

במطبع 5, שבו קורא קינדרל בהיסוס-מה ית' ומשארר בלי קריאה את הסימן השלישי בסיפה, אני קורא בלי קושי יהני — נני' מושבות זו עס זו. כפי שיתברר להלן, יהני הוא הצורה העברית המקורית של השם המיוון Ιωάννης, Iavvavos, שהחזרו לכתב בער' ינאי, ככלומר כינוי לפא האב, משוט אביו של אלכסנדר יוחנן, יוחנן, שם שהופיע בתקופתו גם בצורת יחנא, יחנה. והשווה לעניין זה שע"פ יערה (דיה"א ט' מ"ב), המופיע בפרק הקודם לו (ח' ל") בצורת יהוועה, וכן יונני (דיה"א ח' יב'), שתעתיקו בתרגומים היווני Ιωάννης ובט-Ιωάννη.

את הדוגמה המעניינת ביותר לכפל-צורות זה אנו מוצאים באגדת יוחנן (יוחנן) ומරלא" בשולשה מקורות קדומים: אותו מכשף של פרעה נקרא בספר ברית דמשק" (עמ' 5, ש' 18) יחנה; בברית החדשה, באגדת השלישית אל תימוטיאוס (ג' יה), צורה המקבילה Ιωάννης (במדרשים שונים, בכתב עברי, יביס); ואילו בגמרא בבלי (מנחות פה ע"א) בצורה יוחנן (נ"א יוחנן). ככלומר: הוא יוחנן הוא יחנה. וכן ברור מזה, כי באוטו אופן ממש ש-Ιωάνναι הוא הצורה היוונית של יחנה (ביביטול הגראנית כמו ב-Ιωάνναι מון יוחנן). הריאוּסָוִסְוַס = ינאי הוא הצורה היוונית של יהני שבמטבע שלפניו, שלא כدرעתם של קלוזנר, ו Robbins אחרים לפניו, הרואים ב'ינאי' יציר של יונתן¹). ואולי עשוי הדמיון שבין שמו של האב יוחנן — יחנה ובין

* מתקד הרצאה בחברה הנומיסמטית הישראלית 30.1.58.

(1) היסטורייה של הבית השני, כרך שלישי, עמ' 146.

כינויו של הבן יוחנני — יוחנִי לבאר בצד הגיאו חז"ל לעירוב פרשיותיהם של השנינים, עד כדי כך שייחסו לבן מאורעות ומעשים של האב, ועד שאבי טוען (ברכות כ"ט ע"א): הוא ינא הוא יוחנן, ורבא נאלץ לקבעו כנגדו: ינא לוחוד יוחנן לחוד²) לפי זה, כאמור, יש לקרוא יח[נ]ני, ולא ית' בקריאתו של קינדרל, גם במתבוך שנטבעה מן הפופולטיב, ולכן יצאו בה האותיות מהופכות בצורתן ובסדרן, וכן במתבוך 6, ולא ית', וכן במתבוך 8.

במה שן לכך מופיעה הצורה המיוונית יני', ביציפוף של ינ' הדומה לית', במתבוך 7, שקינדרל קרא בה 'תמי'. אמן העיר מ. נרקיס³), כי "הlegationה באותיות, כלומר אותיות מלופפות, אינה מצויה במתבעות היהודים, ובכל אופן לא באלה המכילות כתוב עברית"; — אבל אותה שעה לא היו לפניו מטבחות של ביתהשMONAI אלא בכתוב עברי עתיק, שלא מצאו בו לפיפות כלל, בעוד שהכתב המרובע לא היה נמנע לעיתים מלפיפות (שלילוב). כעדותן של המגילות הגנוונות וכ כתובות מהמאה הראשונה והשנייה לפנה"ס⁴), ביחסו ב[ין], [ו] ו[ג].

כל ביחס הפטرون של מטבח 13, שקינדרל קרא בה 'תודה' (תוך הסתמכות על מטבח אחת, שנמצאה ביפו, ובה שריד, שהוא קוראו 'תיד'). די להשוו את מה שהוא קורא 'ת' עם הכתובות שעל מצבת בניה-חויר⁵), כדי להיווכח, שאין זו אלא 'או ח' שסופרי הזמן ההוא וכן חורותי מצבויות לא הקפידו תמיד להבחין בינהן במיון מספקת. במקומות 'תודה' צריך אףוא לקרוא, יהוד' וכן במתבוך היפואית 'ז' הד', כrangle במתבעות החשמונאים.

המתבעות 12—14 קובעות פרשה לעצמה, שייתכן ועוד אשוב אליה בהזדמנות אחרת, אך מכל מקום, לאחר מה שנקבע לעמלה, אין להגיה, שיש בהן "כתבות בכתב דמיוני וטולות תוכן".

(2) הנ"ל, עמ' 136—139. אגב, טעותם של חז"ל בולתת מאד בבריתא קידושן ס"ז ע"א, שהוא קדומה ביורה, כМОוכחה לשונה המעורבתת המשגנית-מרקאית (ר' קלוזנר, שם): "שהיו אומרים:amo (של ינא המלך) נשבית במודיעין", דבר שאין יכול לעלות על הדעת לגבי ינא, שמת בן 49 בשנת 76, כלומר נולד ב-125 לפנה"ס שלושים שנה לאחר פולמוס אנטיזוס, וכל הוילוח בעניין זה בספרות, מי טעה באותו סיפור, הבריתה כפי שהוא לפנינו הגורסת ינא המלך, או יוסף בן מתתיהו הגורש יוחנן כהן גדול, — תמהו היה מטערו. לעומת זאת אפשר היה, שתהא מהלסת שמוועה צאת ביחס לאמו של יוחנן, אשתו של שמעון החשמוני, בן זמנה של המלחמה ההיא. ההיסטוריה יוסף הכהן, שאין ספק כי הבריתה הגעה אליו, ייתכן בזרה שלימה ומסתברת יותר, לא יכול, כמובן, להיגרר אחורי הטעות שדבקה בה.

(3) מ. נרקיס, מטבחות ארץ ישראל, ספר ראשון, עמ' 55.

(4) עיין, למשל: נחמן אביגיד, מצבות קדומות בנחל קדרון, עמ' 62—63.

(5) הנ"ל.